

שיעורו של מורנו הגאון רבי משה שפירא שליט"א

פרשת בלק – תשע"ו

בגמרא (סנהדרין ק"ה ע"ב) אמר רבי יוחנן: מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות – "מה טבו אהליך יעקב". לא תשרה שכינה עליהם – "ומשכנותיך ישראל". לא תהא מלכותן נמשכת – "כנחלים נטיו". וכן הלאה. ובסוף: לא תהא אימת מלכותן – "ותנשא מלכותו".

מה שכתוב כאן בגמרא שמברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו. למה זה צריך לעניין אותנו. למה אנחנו צריכים ללמוד מה היה בלבו. מה זה בעצם נוגע. מה לנו וללבו של אותו רשע. בהמשך כתוב בגמרא אמר רבי אבא בר כהנא: כולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. שנאמר "ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך", קללה, ולא קללות. מכל הקללות רק קללה אחת חזרה לברכה. קללה אחת בלבד, וזאת אותה קללה שהוא התכוון לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות. כאן הברכה קיימת, "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל". כפשוטם, הדברים לא מובנים. מה זאת אומרת "חזרו לקללה", הרי הוא לא קילל. למעשה לא היו קללות. על סמך מה זה 'חזר לקללה' הרי לא התקללנו על ידו. ננסה קצת להבין.

בגמרא בסוף פרק ראשון של בבא בתרא (י"ד ע"ב), שם כתוב את סדרן של נביאים, על כל נביא ונביא מי כתב אותו ומה היה הסדר. שם כתוב משה רבינו כתב ספרו ופרשת בלעם. משה רבינו כתב שני ספרים. הוא כתב את התורה שנקראת 'תורת משה', והוא כתב את פרשת בלעם. הראשונים מבארים שפרשת בלעם, זה מתכוון לברכות של בלעם. היינו זה נתפס כדבר בני עצמו. משה רבינו כתב את כל התורה כולה, גם את פרשת לבן ואת פרשת פרעה ואת פרשת עשו וכל אלופיו וכל מה שנוגע. את הכל משה רבינו כתב. במה השתנתה פרשת בלעם להיות יוצאת מן הכלל להיחשב פרשה בפני עצמה. נדפס בספרו של מהרי"ל דיסקין, [הדברים מקובלים בשמו ובשם כמה גדולים מהדורות הקודמים] ידוע מה שכתוב בספרי על הפסוק: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, ואיזה זה? זה בלעם בן בעור. בלעם נחשב לנביא שלא נאמר עליו 'לא קם נביא כמשה'. בלעם היה כמו משה. כמוכן, יש צד מסוים של דמיון בינו ובין נבואת משה. מה שכתוב בשמו של אותו חכם, שההבדל העיקרי שבין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, שכל הנביאים כולם התנבאו ב"כה אמר". פירוש שהם לא

אמרו את דבר ה' עצמו, אלא הם אמרו משהו שהוא דומה כביכול לדבר ה'.
 "כה, היינו כמו זה אמר ה'.

הוסיף עליהם משה שנתנבא ב"זה הדבר". היינו משה רבינו אומר את דבר ה' עצמו. הוא לא אומר דברים שלו, שמעין הדברים האלה אמר ה'. אלא הוא אומר את דברי ה' עצמם.

זה היה כוחו של משה רבינו, שחז"ל אומרים עליו ששכינה מדברת מתוך גרונו. משה רבינו דבריו שלו הם כביכול דברי הקב"ה. משה רבינו עצמו אמר את כל ספר דברים כולו, וספר דברים הוא ספר בין שאר החומשים. תורת ה' מן השמים.

עוד נביא אחד היה - עכ"פ צריך לקרוא לו 'נביא' כי חז"ל קוראים לו כך - שמפיו יצאו דברי בורא העולם עצמם. הוא לא דיבר את דבריו שלו. בלעם לא אמר דברים משל עצמו, כמו שאר הנביאים שקבלו דברים מפיו של בורא העולם והם אומרים אותם בלשונם שלהם.

משה רבינו אמר את הדברים עצמם, וכן גם בלעם. הדברים שבלעם אמר אלה דברים של "וישם ה' דבר בפי בלעם". הדברים היו מלכתחילה לא דבריו שלו, אלא דברי ה'. האופן היה שהדברים לא באו דרך הדיבורים שלו, אלא מלכתחילה זה היה דבר ה'.

איך הדבר הזה מגיע אליו? דומה לדיבור של האתון. גם האתון לא דיברה את דבריה שלה.

הדברים שנאמרו מפיו זה "וישם ה'". הדברים הם דברי בורא העולם עצמם, והם יצאו מפיו באיזה שהוא אופן, אבל לא דרך דיבוריו שלו. פרשת בלעם נהיתה "תורה" על ידי נבואת בלעם. כל התורה כולה נהיתה "תורה" על ידי שהקב"ה מסר את כל הדברים האלה למשה רבינו - כמו שכתוב בהקדמת הרמב"ן לפירוש התורה. כל התורה מ"בראשית" עד "לעני כל ישראל", את הכל אמר בורא העולם למשה רבינו. כך הדברים נהיו "תורה". חוץ מפרשת בלעם.

פרשת בלעם היא "דבר ה'", אבל זה נתגלה בעולם על ידי בלעם. זה נקרא שבלעם, בבחינה אחת מסוימת היה נביא כמשה. דבריו היו 'דברי תורה'.

'דברי תורה' פירוש שזה דבר ה' עצמו. זה לא "כה אמר ה'", אלא "זה הדבר אשר ציוה ה'". "זה הדבר אשר דיבר ה'".

התורה נקראת "תורת אמת". כמו שאנו אומרים בברכה: "אשר נתן לנו תורת אמת".

כדי להגיע לדבר אמת לאמיתו, אנחנו צריכים שני דברים: דבר אמת לאמיתו, מתגלה על ידי אמירת האמת. ניכרים דברי אמת, והאמת ניכרת ונתפסת כאמת.

אבל אין בזה די. כל זמן שלא תופסים ולא מתברר שכל שקר אפשרי סביב זה - הוא שקר, אז עדיין לא הגענו לתפיסת אמת לאמיתה.

תפיסת אמת מחייבת לדחות כשקר כל שקר. אחרת, האמת נתפסה, אבל זה עדיין לא סיבה מספקת שגם השקר לא ייתפס. גם הוא יכול להידמות באיזה אופן שהוא לאמת. הדבר הזה קורה לנו דבר יום ביומו.

כך שכדי לתת לנו "תורת אמת", משה רבינו צריך לתת לנו ולהעביר אלינו שני ספרים. הוא צריך להעביר לנו את תורתו, שהיא "תורת אמת", והוא צריך לתת לנו גם את פרשת בלעם, שהיא התורה שאומרת שכל צד שכנגד – הוא שקר.

זאת פרשת בלעם. זה עניינה.

על התורה אנחנו אומרים: "משה אמת ותורתו אמת". על פרשת בלעם אנו אומרים: בלעם שקר, ותורתו שמגלה את השקר שלו – היא אמת.

באופן כזה האמת נתפסת.

אמת שלימה חייבת להיות נתפסת בשני פנים. הפן האחד זה גילוי האמת לעצמה. אמת – כאמת. וכשהאמת מתגלה, היא נתפסת והדברים ניכרים דברי אמת. ניכרים דברי אמת. אבל עדיין אין פה ערובה שלא יתגב לכאן שקר שגם הוא ייתפס לרגע כאמת.

הבירור המלא שהשקר הוא שקר, זה כתוב בפרשת בלעם. את השקר הזה מגלה פרשת בלעם.

כוחו של בלעם, כמו שכתוב בפסוק עצמו ומובא ברש"י מדברי חז"ל בלעם היה המקלל.

הכח שניתן לו זה כח הקללה.

כתוב בראשונים על הפסוק: "את אשר תברך מבורך ואת אשר תאר יואר". כתוב בספורנו ובעוד ראשונים "את אשר תברך", אם זה מתקיים – זה לא על ידך כי הוא מבורך בכל אופן. אבל "את אשר תאר – יואר". הקללה של בלעם חלה ותופסת.

כח הקללה, מאין הוא נובע. מאין מגיע כח כזה בעולם.

הגמרא אומרת (ברכות ז' ע"א) על הפסוק: "וא-ל זועם בכל יום".

כביכול בורא העולם זועם בכל יום. זה רגע של כעס וזעם בעולם. כמובן, הזעם הזה הוא משום שהעולם מתנהג שלא כדין.

וכמה זעמו? רגע. הזעם הוא רגע. וכמה הוא רגע? רגע כמימריה. כמה זמן שלוקח לומר את המילה 'רגע'.

על בלעם כתוב שהוא היה יודע את אותו רגע שבורא העולם כועס בו, והוא היה יודע להתחבר ולהצטרף אליו ולהמשיך אותו לתוך הקיום של העולם.

שורש הרגע הזה. כתוב בחז"ל שמתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין, היינו מי שזוכה בדין – לגמרי זוכה. מי שלא זוכה – מידת הדין מוציאה אותו מהמציאות.

כתוב: ראה שאין העולם מתקיים. כביכול בורא העולם ראש שהעולם לא יכול להתקיים ולהמשיך במידת הדין.

במידת הדין אי אפשר להנהיג את העולם, לכן עמד ושיתף עמו מידת הרחמים. פירוש, כיון שבדעתו של בורא העולם היה לברוא את העולם בדין, אז המחשבה הזאת קיימת.

היא לא יכולה להצטרף להמשך הקיום, אבל בכל יום שהוא מציאות בפני עצמה, חייב להיות רגע של זעם שבו המחשבה הזאת מתגלה. 'רגע' לא סותר את 'ראה שאין העולם מתקיים'. פירוש שהדבר הזה קיים, אבל הוא לא מצטרף לקיום העולם. העולם לא מתקיים על ידי המידה הזאת, אבל המידה הזאת קיימת.

זעמו – רגע, פירוש שהוא קיים, אבל לא ממשיך, כי את הדבר הזה סותר 'ראה שאין העולם מתקיים'.

אותו רשע ידע לכוון את השעה של אותו רגע, לקחת את זה לתוך מציאות העולם ולבטל את הקיום של מישהו שאותה מידה פוגעת בו. זה כח הקללה.

כח הקללה היינו להמשיך מאותה מידה של 'אין העולם מתקיים'.

אי אפשר להתקיים בתוך הנהגה, כשזאת המידה.

את אותו 'אין העולם מתקיים' הוא יכול להוציא לפועל. אותו רשע זה כוחו. הוא זה שיכול להוציא לפועל את בחינת האי-קיום של העולם, מכח אותה מידה שהיא מציאות קיימת.

מציאות קיימת - אבל היא לא הנהגה. העולם לא מתקיים על פיה.

כמה זעמו? רגע.

באופן שאותו רשע מושך את כוחו מהנהגה שהיא כל כולה מידת הדין. דין קשה עד מאד. דין שלא מאפשר המשך קיום.

'עמד ושיתף עמו מידת הרחמים'.

פירוש, אנחנו יודעים שהתורה נקראת 'רחמנא', 'אמר רחמנא', 'כל מילתא דאמר רחמנא'.

זה ודאי שתואר 'רחמנא' זה תואר שנאמר כביכול על בורא העולם, שהוא המרחם. אבל זה נאמר תמיד בהקשר של דברי תורה שנאמרים על ידי בורא העולם.

דברי התורה מגלים את מידת הרחמים. דברי תורה הם ה'רחמנא' של העולם. יש כאן טעם מיוחד בזה שבורא העולם לקח את הקללות של בלעם והפך אותם לתורה.

אותם קללות של בלעם, עליהם כתוב: "ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה".

התערבה כאן מידה מיוחדת. זה פנים של 'ראה שאין העולם מתקיים', הקללות של אותו אדם סותרות את הקיום, לכן 'עמד ושיתף עמו מידת הרחמים'. כביכול בורא העולם שיתף את מידת הרחמים עם אותה מידת דין שבלעם השתמש בה, כדי להביא את ה'אין העולם מתקיים'.

בורא העולם שיתף את מידת הרחמים והפך את הקללות שלו ל'רחמנא'. הקללות שלו נעשו תורה.

כמובן, שכשהם נעשו תורה הם נעשו 'רחמנא'. הם נעשו ברכות.

כשמלמדים אותנו: "מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו", כי מברכותיו של אותו רשע אתה רואה את ההיפך של מה שנתגלה. אותו "ויהפוך ה' אלוקיך לך", אנו רואים מה התהפך פה. מתוך ההיפוך הזה אנו רואים מה היה בלבו. מה שהתהפך פה זה דברים עם כח להוציא לפועל את מה שנקרא "אין העולם מתקיים". מהדברים האלה נהייתה תורה.

הגמרא (שבת ק"ד ע"א) אומרת: קושטא - קאי, שיקרא - לא קאי. האמת היא דבר קיים. קושטא - קאי. "שפת אמת תכון לעד". השקר הוא דבר בטל שאינו מתקיים. לשקר אין המשך. זה פירוש המילים 'לשקר אין רגליים'. אין לו המשך קיום. האמת קיימת.

האופן איך ניטל כוחו של בלעם ממנו, כי בורא העולם לקח מאותו רשע את הכח שהיה טמון באותה מידה שמביאה למה שנקרא 'ראה שאין העולם מתקיים'.

שם כביכול בורא העולם שיתף את מידת הרחמים. הדברים התבארו קצת ברמז בדברי המהר"ל והדברים ידועים. הרַחֵם שנושאת בתוכה את המשך הקיום, נקראת כך על שם הרחמים. 'עמד ושיתף עמו מידת הרחמים'. לכן רַחֵם נקראת על שם הרחמים, כי הרחמים הם המשך הקיום. אותה רחם ששם נמצא המשך הקיום, שם מתגלה מידת הרחמים שהיא סותרת ומבטלת את "ראה שאין העולם מתקיים". "אין העולם מתקיים" פירושו שהעולם לא אמת. קושטא - קאי. שיקרא - לא קאי.

'אין העולם מתקיים', פירוש שזאת לא אמת. 'עמד ושיתף עמו מידת הרחמים' וכך בצורה כזאת העולם מתקיים. מציאות בלי רחמים, היא מציאות של שקר.

הדברים ידועים לכל בר בי רב, שהשמות שעל ידם נברא העולם, הם אותם שמות שהגילוי שלהם הוא מציאות העולם.

כתוב בפסוק: "א-ל אלקים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבאוו". מלמדים אותנו רבותינו - זה כתוב בדברי חז"ל בזוהר וגם במדרשים הגלויים המצויים בידינו - ש"א-ל" זה השם של מידת החסד. "אלקים", זה השם של מידת הדין, ושם הוי"ה זה השם של מידת הרחמים. שלושת השמות האלה הם מקבילים לאברהם - חסד. יצחק - דין, ויעקב שהוא נקרא 'אבי' והוא "כרחם אב על בניו".

יעקב נקרא אמת. מידתו אמת. "תתן אמת ליעקב". המידה של יעקב היא אמת, והשם שיעקב אבינו גילה זה שם הוי"ה, זאת אומרת שהאמת היא זו שעל ידה מתגלים הרחמים. האמת מחייבת את הרחמים.

אותה מידה שהיא המחייבת את הקיום, או שהיא נושאת בתוכה את הקיום, המידה הזאת היא מידת הרחמים ומידת האמת. התורה נקראת "תורת אמת". יעקב אבינו נקרא 'עמוד התורה'. כאן מתבאר שהאמת היא הקיום. הקיום הוא רחמים. כל צד ששואף ורוצה להביא לעולם או להלביש על העולם מידה שתביא חלילה באיזה צד שהוא את "אין העולם מתקיים", המידה הזאת סותרת את עצם הוויית העולם. זהו השם שנושא את כל מציאות העולם. זה השם של הרחמים ושל מידת האמת. זאת התורה שהיא "תורת אמת", והיא נקראת 'רחמנא'.

המבחן של שקר לעומת אמת. איך שוקלים. איך בוחנים. לעולם, הבחינה היא אחת: כל מה שיש לו המשך קיום - זה אמת. כל מה שאין לו המשך קיום - שקרא לא קאי. משה רבינו מחזיק את מטה האלקים. זה המטה שבו משה רבינו עשה את כל הניסים כולם. יש מחלוקת גדולה בראשונים, מחלוקת עמוקה מאד, איזה מטה היה המטה שלקחו והכו בו את הסלע ויצאו המים. בפסוק כתוב: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם". זה היה המטה של אהרן ולא של משה. כך כתוב ברשב"ם. ברמב"ן כתוב שזה היה מטהו של משה רבינו שבו הוא עשה את כל הניסים, בו הוא קרע את הים ואת כל מכות מצרים. הכל נעשה על ידי המטה. אותם ראשונים שאומרים ששם היה שינוי, והמטה שם היה מטהו של אהרן, אותו מטה שהציץ ציץ וגמל שקדים, כתוב שהשתמשו בו כי משה רבינו אמר "שמעו נא המורים", ואותו מטה היה אות לבני מרי. זאת מחלוקת עמוקה שצריכה הרבה ביאור. פשוטם של דברים, כדברי הרמב"ן שמשה רבינו עשה את זה באותו מטה שבו הוא עשה את כל הניסים. על אותו מטה בורא העולם אמר לו בסנה: "ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו". משה רבינו ברח ממנו. מה נתגלה פה שמשה רבינו צריך היה לברוח, הרי מדובר על אותו מטה שהוא החזיק רגע קודם בידו. אותו תנין היה גילוי של "אין העולם מתקיים". רבותינו אומרים שמטה זה מ"ט פנים טמא, ומ"ט פנים טהור. המטה נושא בתוכו את שתי האפשרויות, אפשרות לכאן ולכאן. זה 'מטה'. כשמתגלה האפשרות השניה - משה רבינו בורח. הוא לא שייך לשם, כי משה רבינו הוא התורה. אומר לו הקב"ה אתה רוצה שהמטה יחזור להיות מטה - החזק בזנבו.

מבאר המהר"ל שאחוז בזנבו היינו תחזיק באחריתו. באותה אחרית, ה"אין העולם מתקיים" לא קיים שם. באותה אחרית שם נמצא ה'רחמנא'. שם נמצאת התורה. "שלח ידך ואחוז בזנבו". בזמן שאמורה היתה להתגלות ההנהגה שנקראת 'ראה שאין העולם מתקיים', כביכול מתחייב מזה גילוי של מה שנקרא 'אמת'. מה שנקרא 'תורה'. מה שנקרא: קושטא - קאי. אותה אמת שהיא הרחמים, ורחמים הכוונה למה שנושא את המשך הקיום. במילים אחרות, נשתמש ברמז של המהר"ל שהרחם נושאת בתוכה את המחר.

אותו לימוד יש מברכותיו של אותו רשע. מברכותיו של אותו רשע, אתה למד מה היה בלבו. מה שמעניין אותו מה היה בלבו, משום שמה שהיה בלבו הביא את אותם דברי תורה שזכינו בהם, על ידי שבורא העולם גילה לנו ונתן לנו את ה'רחמנא' - שהיא האמת. הקושטא קאי. את הקיום וההיות. את אותה הוויה שהיא האמת והרחמים. אין אפשרות אחרת בשום אופן. אין אפשרות להביא המשך קיום, רק על ידי מה שנקרא בתורה 'רחמנא'. 'עמד ושיתף עמו מידת הרחמים'.

ה'רחמנא' הזה זאת התורה. תורת אמת. קושטא - קאי, שיקרא - לא קאי. בעולם מתרבים הדברים שיש בכוחם להביא את כל הקללות, כמו שכתוב בגמרא שאותם קללות עצמם שהיו בלבו של אותו רשע חזרו, הן נמצאות. הקללות מסתלקות רק כשיש 'רחמנא'. רק כשיש בתי כנסיות ובתי מדרשות. התפילה נקראת רחמים, והתורה נקראת רחמים. בתי כנסיות ובתי מדרשות.

הדבר היחיד שנשאר לנו כברכה מאותן ברכות, זה: "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל".

שמתרבים בעולם הדברים שכפי הנראה הם מגדילים את כוחות האי-קיום, הדבר היחיד שיכול להועיל כנגדם זה אך ורק להיכנס לתוך הברכה היחידה שנשארה לנו. "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל".

רק שם נמצאים הרחמים. בתי כנסיות - תפילה. בתי מדרשות - תורה. התפילה נקראת 'רחמים' והתורה נקראת 'רחמנא'. כאן נמצאים הרחמים וכאן נמצא הקיום.

כל דבר אחר בעולם - הקללה, האי-קיום יכול להתגבר עליו. ה' יעזור לנו ונזכה באמת שיתקיים גם בנו: קושטא - קאי. אבל זה רק בתנאי שנזכור ששיקרא - לא קאי. כך נזכה למידת הרחמים.

נכתב על ידי הרב ישראל ברונושטיין